

Идентитетски вредносни консензус: Краљевина СХС као „сељачка држава“

Апстракт: Рад је посвећен анализи једног сегмента идеологије интегралног југословенства, односно разумевању Југославије као „сељачке државе“. Циљ истраживања био је да покаже какав и колики значај је придаван сељаштву у домену идеологије која је требало да интегрише југословенско друштво. Рад је заснован на изворима из прве две године постојања југословенске државе, када је у оквиру дебате о аграрном питању и разматрање улоге сељаштва у Југославији било најинтензивније.

Кључне речи: Краљевина СХС, сељаштво, пезантизам, сељачка држава, антиурбанизам, идеологија.

О, исправи тело и подигни главу
Уморну, да видиш куда невин ходиш.
Судба рода твога губи стазу праву
И зове те опет да државу водиш.¹

Увод

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца / Југославија искусила је у свом унутрашњем животу драматичне последице непомирљивих унутрашњих подела: националних, верских, политичких, социјалних, културних. Неконсолидована држава настојала је да уобличи неинтегрисано друштво и да му административно октроише јединствени национални идентитет. Успех је потпуно изостао, на шта је утицала целокупна цивилизацијска конјектура југословенског простора. Унутрашње противречности није, дакако, успео да савлада ни импресиван вредносни консензус о једном важном идентитетском питању, односно сагласност око тога да је новостворена држава по свом карактеру пре свега – сељачка држава.

У фокусу националистичког дискурса (а у случају међуратне Југославије ради се, између осталог, о покушају конструкције југословенске нације и југословенског национализма) увек се налази задатак дефинисања идентитета. У Краљевини је постојало готово неподељено идеолошко опредељење у погледу тога да Југославија треба да буде „сељачка држава“, јер је њен основни садржај сељаштво. Такво опредељење, ипак, није било само резултат реалности да је око 80% становништва чинило управо сељаштво, већ је то сматрано карактеристиком са којом се као пожељном рачунало и у будућности. Садржај појма „сељачка држава“ различито је одређиван, али су се политичке партије углавном утркивале

¹ Песма под насловом *Сељаку*, објављена у *Селу*, 1. августа 1920. (Подв. С. М.).

у томе која ће више глорификовати сељаштво. Разуме се, нису изостајали ни ангажмани угледних интелектуалаца, који су у много чему одиграли кључну улогу у формулисању идеје о Југославији као сељачкој држави.

Истраживање је засновано на Стенографским белешкама заседања Привременог народног представништва, периодици, страначкој штампи, стручним и пропагандним брошурама насталим током дебате о аграрном питању 1919–1920. године, као и на аграрном законодавству.

Глорификација села и сељаштва

Пре неколико деценија Дорин Воринер је уочила да се „око ’сељака’ у Источној Европи плете легенда. Постоји романтичан, делом литерарни, а делом политички приступ по којем је он апсолутна друштвена вредност, бедем против друштвене промене... Иако ситни посед постоји широм света, било би апсурдно да се говори о концепту ’сељака’. У источноевропском контексту то није случај“.² Овове би се могло додати да је то нарочито тачно када је реч о периоду до краја Другог светског рата. У том смислу је карактеристично и илустративно становиште Николе Стојановића, који је сматрао да појам „’сељак’ значи поред занимања и посебни културни правац“, због чега је и реч сељак „згоднија за програме од речи ’земљорадник““.³ У овој Стојановићевој примедби јасно се сагледава идеолошки потенцијал појма сељак. Воринер даље додаје да је такво разумевање појма сељаштво „само по себи социолошки податак, који указује на истрајавање ставова који потичу из друштва, које је, опште узев, сиромашно и технолошки примитивно... У току последњих четрдесет година (писано 1959. г. – Прим. С. М.) аграрна структура подвргавана је читавој серији реформи којима су доминантне групе настојале да преобликују супстанцу народног живота блиско неком идеалу“.⁴ Тај идеал, у међуратном периоду, био је ситни сељачки посед, по угледу на решење аграрног питања у Србији, и он је чинио срж међуратне сељачке идеологије, односно *пезантизма*,⁵ која ни до данас није добила своју научну студију.

Воринер тачно уочава да међуратни пезантизам интелигенције и политичке елите није био само „састојак“, већ управо „резултат сељачке друштвене структуре“. Мање је изванредно, али је и мањег значаја став да је тај „пезантизам“ представљао „искрено веровање у вредности те форме друштва и искрену жељу да се оне задрже“.⁶ Било како било, пезантизам је идеологија која је била доминантна у међуратном периоду, односно идеологија која чини саставни

² Doreen Warriner, “Urban Thinkers and Peasant Policy in Yugoslavia, 1918–1959,” *The Slavonic and East European Review* 38 (1959): 59.

³ Никола Стојановић, *Сељачка демократија* (Сарајево: 1920), 7.

⁴ Warriner, “Urban Thinkers and Peasant Policy in Yugoslavia,” 59.

⁵ У раду ће бити коришћен појам *пезантизам*, који нема адекватан превод на српски језик, али је користан јер прецизно означава о чему се ради, наиме да се ради о идеологији која као апсолутну друштвену вредност поставља *традиционално сељаштво*. Ова идеологија разликује се у многоме од *аграризма*, о чему овом приликом неће бити даље елаборације. Неки описни појмови или, пак, сложени појмови попут појма „сељачка идеологија” нису прецизни у довољној мери.

део међуратних националних идеологија, посебно хрватске, а на особит начин и (мета)идеологије интегралног југословенства, у вези са којом ће у овом раду и бити речи. У том смислу Дорин Воринер пропушта да начини тај важан корак и да уочи да се иза тог „пезантизма“, осим социјалне димензије, скривала једна друга, важнија компонента – национализам. Увек је, наиме, у питању „српски сељак“, „хрватски сељак“, „наш сељак“, „чувар расних вредности“, што је било у вези и са разумевањем идентитета новонастале југословенске државе.

Југословенски „народ“ је поистовећиван са сељаштвом. Тако ће и Тихомир Остојић, у чланку „Сељачка демократија“, у првом броју *Нове Европе*, из септембра 1920. године, писати да је сељак, који „чини 80, а у неким крајевима и до 90 постотака нашег друштва... широка и чврста подина наше државне зграде. Он је, може се рећи, – као што се обично говори – просто Народ. Ко хоће да се брине за Народ, тај има у првом реду да се постара за сељака...“.⁷

У поменутом чланку Тихомира Остојића у *Новој Европи*, аутор је донео краћи приказ еволуције односа интелигенције и виших класа према сељаштву. Испрва негативан однос тих „виших класа“ према сељаштву, променио се, наводно, када „грануше догађаји који одједном избацише сељака на највиђеније место у нашем народу. Сељачки устанци у Шумадији 1804 и 1815 чине одсек у нашој историји. Сељаци су дигли из гроба државу коју су господа, у XV веку, онолико лакомислено упропастила. Сељак је постао поглавица нове државе“. Писац чланка коначно налази да је потребно да наведе мишљење „сељака књижевника“ Вука Караџића да је српски „прости народ поштенији, паметнији и просвећенији од свију народа“ које је видео, и да виша класа, „ако простој не чини срамоте, части не чини сувише нигде“.⁸ Та виша класа је, упозорава Остојић, упркос својим заслугама за државу, ипак злоупотребљавала сељака и омаловажавала његов значај.

И Милан Прибићевић је до егзалтације глорификовао сељаштво, прекоревачући истовремено „господу“. Наиме, на замерке „једног господина“ да сувише уздиже сељаштво, Милан Прибићевић је одговорио да он само износи истину о сељаку који је био велики „и на Косову...; И кад је бежао са Арсенијем Чарнојевићем...; И кад је бежао у хајдуке...; И када је са сељаком Карађорђећем и сељаком Милошем дигао из пепела Србију; И када је дизао устанке по Босни...; И када је водио крваве и политичке борбе за Војводину...; И када је гинуо од арнаутске пушке и бугарског ножа...; И када је седам година лио крв... Увек је био велик. Вером и именом преврнуо није. Сељак никада. Јесу по нека господа“. Та господа су „одрођени“ и „неукорењени“ појединци који су, упозоравао је Остојић сељака, „сад прибегли разним примамљивим обећањима и вашарским рекламама, не би ли те на тај начин преварили и понова шчепали у своје канце, да ти месо цепају и крв сишу“.⁹

Политичке партије напосто су се утркивале у истицању свог сељачког програма, сељачке оријентације, сељачке идеологије, бриге о сељаку. На збору радикала 29. јуна 1919. један од говорника је истакао да је сељак „најбољи део

⁶ Warriner, „Urban Thinkers and Peasant Policy in Yugoslavia,” 60.

⁷ Тихомир Остојић, „Сељачка демократија“, *Нова Европа* 1 (1920): 16.

⁸ Ibid., 17.

⁹ *Село*, 1. фебруар, 1920.

нашег народа“, наводећи „класичне речи страначког вође о ’гуњцу и опанку’ ...“.¹⁰ Јоца Лалoшевић је наглашавао да је сељачки сталеж одувек био „најплоднији, телесно најјачи“,¹¹ док је Никола Стојановић у истом идеолошком регистру метафорички истицао да су „чисти извори остали ... само у планинама...“, конкретизујући ту мисао оценом „да тај извор може да буде само сељак“.¹²

Радикална странка је од свог постанка истицала да је по својој суштини сељачка странка, тако да покушај неких других странака да одвоје сељака од Радикалне странке није ништа друго до покушај да се одвоји „сељак од сељака“.¹³ Исто је важило и за Демократску странку, у њеном самоодређењу,¹⁴ а сасвим се подразумевало и за оне које су и настале као сељачке странке (ХРСС, СЗ и др.).

И уздизање села као социјалног амбијента сељаштва било је врло живописно и обојено јаком емоцијом: „Село! Колико милих успомена, какве дивне слике изазива ова једна реч у човека који је поникао и одрастао у селу, а није га одавна видео. Све што је од природе лепо, здраво, честито, вредно; све што чини здраву и трајну основу нашег народа, извор његове ... животне снаге – све нам то каже реч село!“¹⁵

У политичкој арени било је нарочито значајно подвући своје сељачко порекло, што се чинило и у званичним биографијама кандидата за министарска места објављиваним у страначкој штампи. Народни посланик Богдан Медаковић, који је испрва био члан Демократске заједнице, па се због аграрног питања повукао и пришао Радикалној странци, бранећи се од оптужби да је противник сељаштва, рекао је да је још његов отац „волео да оре и да сеје“ и да је одрастао „у ратарском амбијенту“. Он је истицао да је много пре неких који га оптужују да је непријатељ села и који, наводно, само празнословје о сељачким правима, „осетио оне неправде којима се притискивало малога човека“. Много пре њих он је „смишљао како да се тој невољи нашега сељака доскочи“, правдао се Медаковић.¹⁶

¹⁰ *Самоуправа*, 1. јул, 1919. (Овде се највероватније мисли на говор Николе Пашића на Првој земаљској конференцији Народне Радикалне странке, одржаној 26. јула 1882. године у Крагујевцу. Том приликом, Пашић је са патосом говорио о „гуњцу и опанку“ и, поменувши шта је све учинак српског сељака, посебно истакао: „Гуњац и опанак, а то је као што рекосмо, народ српски, подигао је и створио ову државу и он треба по праву и науци, по раду и пожртвовању, да буде највећи господар у својој земљи“. Види: Ђорђе Станковић, *Сто говора Николе Пашића* (Београд: Рад, 2007) 1: 103.

¹¹ Јован Лалoшевић, *Аграрна реформа у Војводини* (Сомбор: 1920), 4.

¹² Стојановић, *Сељачка демократија*, 4.

¹³ *Самоуправа*, 25. август, 1920.

¹⁴ *Nacrt programa Demokratske stranke* (Novi Sad: 1920).

¹⁵ *Село*, 24. јануар, 1920.

¹⁶ *Стенографске белешке Привременог народног представништва*, 11. март, 1920.

Непријатељи села и сељаштва

„Природни“ непријатељи села и сељака су град и варошани, односно латифундије и велепоседници. Због тога су ови били излагани најоштријим критикама. У начину на који је критикован град и градско становништво доста добро се идентификују вредносне оријентације које су објективно морале да развију, односно да подстакну већ постојећи онтолошки отпор сељаштва према вароши, односно антиурбанизам. У томе се нарочито истицао орган Савеза земљорадника, *Село*. Један од карактеристичних чланака објављен је у овом листу 11. априла 1920. У том чланку су се разматрале разлике у карактеру сељака и „варошана“, па је аутор, позивајући се на Вука Караџића и цитирајући га, писао: „Оно мало Срба што живе по варошима ... зову се **варошани**; и будући да се турски носе и по турском обичају живе, а уз буне и ратове или се затворе с Турцима у градове, или с новцем бјеже у Њемачку, за то они, не само што се не броје међу народ српски, него их још народ и презире...“.¹⁷ У Новој Европи Александар Билић је упозоравао на негативну појаву да „градови привлаче младе сељаке себи“, а у граду се они „пролетаризују“. Ову миграцију младих људи из села у градове требало би спречити, али се то не може учинити никаквом силом, већ једино привлачношћу самог села и пољског живота“.¹⁸ Град је непрестано нападан и оптуживан за неправде према сељаку, што је метафорично изражавано кроз сукоб *опанка* и *капута*.¹⁹ Коначно, „градови и градски водећи редови криви су што је (сељак) доспео и остао у таквом положају... Стварати све

¹⁷ *Село*, 11. април, 1920. У истом броју *Село* је донело и песму Бранка Радичевића о Београђанима:

„...Де је тебе она Србадија
Пред којоме дркта Турадија?
Де огњани онизи синови,
Де су твоји сиви соколови?
Ови овде нога уштапљени,
а по врату тешко увијени,
а на главам' калајбуће,
а у рукам' оно вито пруже,
што час тамо, час амо с'гибају,
па прутећем окол шибāju?
Ни зубуна, нити пеленгаћа,
ко што чине друга права браћа:
ни шубара ни доколеница,
ни црвени'убави'капица;
ни долама, оне српске дике,
нити тока, јуначке прилике,
нит'о плећи пушак'и гуњева,
ни за пасом убојни'ножева, -
ништ'од тога, само јад и руга,
и још оно: „Ваш покорни слуга!“
Слуга божме, али туђи'јада,
туђи'јада, туђи'накарада!“

¹⁸ Aleksandar Bilić, „Osvrt na rešavanje agrarnog pitanja“, *Nova Evropa* 3 (1920): 117.

¹⁹ Jozo Tomasevich, *Peasants, Politics and the Economic Change in Yugoslavia* (Stanford: Stanford UP, 1955), 250.

услове за културу, гледати како се сви други обилато користе и тим условима и том културом, а сам живети као најпрвобитнији створ у друштву, заиста је непримамљив положај...“²⁰

Поред града и варошана, још већи и непосреднији „непријатељ“ села и сељаштва био је велики поседник, а особито феудални. У нападању велепоседника ишло се, у појединим случајевима који нису усамљени, готово до „социјалног расизма“: „Зар да напустимо благостање стотине хиљада наших сељака, само зато да би *неколико стотина дегенерисаних великих поседника* (подв. С. М.) благовало? Је ли друштво за то да заклања својом пасивношћу рђаво економско стање и да тиме помаже опстанак *зла, неправде и одржање егоизма* (подв. С. М.) или је зато да својом интервенцијом отклања рђаво стање, помаже алтруистичке мотиве и подиже слабијег?“²¹ Тако је Витомир Кораћ грмео против велепоседника у својој књизи *Чија је земља у Југославији?* Његов арсенал дисквалификација је свакако најраскошнији. Он је тврдио да је стара феудална господа, преци велепоседника, кроз историју југословенских народа била ненародна, у служби Рима или Византије. Зато историја бележи „читава ред злочинстава, дивљаштва, варварства и суровости... Срамота и безкарактерност ниже се за подлошћу и лоповлуком, неверством и издајом... Разбојници, плачкаши, убојице, издајнице и варалице – то су значајке њиховог карактера“.²² Племство је одговорно за пропаст средњовековних држава, а такође је било касније поданичко према Бечу, па је такво остало до краја. Домаће племство чине „одроди и национални ренегати... И то сви без разлике, да ли се звали грофови или бегови, барони или аге“.²³ За беговат Босне и Херцеговине Кораћ каже да је то „мала шака паразитских егзистенција“,²⁴ а С. Вукосављевић је у *Демократији* писао да нико неће „младог и здравог“ сељака жртвовати „болесноме бегу“.²⁵ Такви велепоседници су „донели са собом све своје схватање, жеље и претензије и у Југославију. Нису се они окупали ни опрали од свог источног греха, нису они одбацили своју историјску улогу тим, што су ушли у једну демократску државу“. Они би хтели „да од Југославије створе нову Аустро – Угарску“.²⁶ И за Славка Шећерова богаташи који не раде сами су „социјални паразити“,²⁷ „неколико стотина дегенерисаних великих поседника“.²⁸ У истом маниру, са симпатијама је писало *Село* о Стамболијском који је у Бугарској почео обрачун са „великим и малим народним пацовима“,²⁹ док је Јанко Шимрак са говорнице Привременог народног представништва поручивао да су великопоседници за сељака они „који су га кроз вијекове попут море притискали, који су си са сељачким жуљевима и сељачким знојем прикупљали милијуне, а сељак је остао гладан, го и бос...“.³⁰

²⁰ *Село*, 14. март, 1920.

²¹ Славко Шећеров, *Из наше аграрне политике* (Београд: 1930), 8.

²² Витомир Кораћ, *Чија је земља у Југославији?* (Београд: 1920), 6–7.

²³ *Ibid.*, 9.

²⁴ *Ibid.*, 17.

²⁵ *Демократија*, 26. јун, 1919.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*, 7. јун, 1919.

²⁸ Шећеров, *Из наше аграрне политике*, 8.

²⁹ *Село*, 11. септембар, 1920.

³⁰ *Стенографске белешке Привременог народног представништва*, 10. јул, 1919.

Селјачка држава

Не треба посебно наглашавати да је међу политичким и интелектуалним елитама постојала јасна свест да је становништво новостворене државе већински селјачко, као и спремност да се та чињеница политички капитализује. Та чињеница наглашавана је небројено пута, али веома често са извесном дозом емотивности, макар и у лаганим наносима, али са снажним истицањем важности селјаштва. Тако је, на пример, Љ. Радић писао да у Краљевини „око 82% житељства јесу ратари, који живе од господарства, *те својим жуљевима прехрањују себе и уздржавају државу* (Подв. С. М.)“.³¹

У Краљевини СХС земљорадник је „темељ наше државне зграде“,³² па би и без нарочитих захтева селјаштва држава сама морала да пружи селјаку „оно што је његово било и што његово бити мора. ... Снага, срећа, напредак и развитак једне државе искључиво зависи о том, у колико су економски слободни, јаки, задовољни, срећни и ничим неузнемиравани њени грађани – у нашем случају селјаци...“.³³ Адам Прибићевић је сматрао да ће се унутрашњи државни проблеми решити „организујући државну власт примерено селјачкој економској бази нашег друштва“.³⁴

Покушавајући да амортизује повремену употребу појма Велика Србија, Милан Прибићевић је истицао да је тај појам повезан са селјачком државом, са правдом за селјака. Објашњавајући шта значи Велика Србија, он је поручивао да је Велика Србија „у селјачкој свести, у селјачким правима, у селјачким дужностима“.³⁵ Он је обећавао селјацима: „Владаће са господом у друштву и селјак. И онај сиромашни“.³⁶

За Јураја Деметровића, присталицу Демократске странке, Југославија је била „домовина слободних селјака“,³⁷ па је и аграрна реформа „**државна потреба и социјална потреба**, а тек онда долази њено господарско значење“.³⁸ Врло експлицитно се у програму Демократске странке наглашавало да је Краљевина „селјачка држава; интереси државе, *интереси национални и интереси демократије захтевају да она то и остане* (Подв. С. М.). Широке масе сеоских малих поседника једина су сигурна и здрава основа за једну истински демократску владавину. Демократска странка ће целокупну државну економску политику водити у првом реду у складу са интересима земљорадника. Она ће се трудити да селу осигура онај утицај у свим јавним и државним пословима, који одговара важности његова положаја. Из истих тих виших националних и политичких разлога Демократска странка ће вазда стајати на страни земљорадника...“.³⁹

³¹ Ivan Ritig, *Blagostanje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* (Zagreb: 1919), 57.

³² *Демократија*, 10. јун, 1919.

³³ *Ibid.*, 9. новембар, 1919.

³⁴ Адам Прибићевић, „Селјачки немири у Хрватској“, *Српски књижевни гласник* 1 (1920): 204–209.

³⁵ *Српско коло*, 24. јул, 1919.

³⁶ *Ibid.*, 31. јул, 1919.

³⁷ Juraj Demetrović, *Agrarna reforma i demokratska stranka* (Zagreb: 1920), 3.

³⁸ *Ibid.*, 4.

³⁹ *Nacrt programa Demokratske stranke*, 8 – 9.

Тумачећи једну наредбу коју је издао Министарски савет, у коме су демократе имале већину, Јурај Деметровић констатује, насупрот штуром правничком тону документа, тумачећи његов значај у смислу који је желео сам да у њега учита, да је та наредба министарског савета прекинула „са стољетним ропством и изабљивањем сељака“. Захваљујући тој уредби, „сељачки је народ увидио, да слобода уистину значи и крух, и да је нова наша народна држава Југославија, права сељачка држава“.⁴⁰ И Милан Прибићевић је са зборовима поручивао да „дићи сељака значи створити нову државу“, сељачку државу.⁴¹

Када је реч о Радикалној странци, у њеном званичном гласилу, *Самоуправи*, не наилази се често на експлицитно инсистирање на томе да је Србија, односно Краљевина СХС *сељачка држава*, али се веома често наилази на идентификацију Радикалне странке и сељаштва. У таквом идентификовању ће још једино Савез земљорадника бити упоран, али са далеко мање резултата него Радикална странка. У самоперцепцији Радикалне странке као оне која репрезентује народ, појмови странке, народа и државе су суштински срасли, и у томе није било веће промене у односу на идеологију ове странке из периода пре 1918. године.

У овим првим годинама након уједињења учестало је позивање сељака да се политички ангажују, да се образују, да схвате да је држава у којој живе њихова држава. У томе су учешћа узеле све политичке партије. „Ратар мора знати да данас цео народ представља државу. А народа има највише ратарског“. У новој држави „сваки наш сељак мора да се уведе у наше заједничке послове“.⁴²

У програмском тексту *Шта хоће Савез земљорадника*, објављеном 1919. године, истакнуто је „да земљорадницима као најбројнијем и привредно најмоћнијем и најкориснијем *сталежу* (подв. С. М.)“ треба да се „прибави и очува живо и трајно непосредно учешће у свим радњама на пољу опште државне политике... које им припада по њиховој бројној и привредној надмоћности и важности“.⁴³ Са Конгреса Савеза земљорадника поручено је 1. августа 1920. године да једино „у сељачкој држави на задружној основи, наћи ће сељак пуне услове за свој привредни и културни развитак“. Савез земљорадника се недвосмислено идентификовао као „антикапиталистичка“ и „антиварошка“ странка, као странка која је „за измену ове капиталистичко-варошке државе у сељачку задружну државу“.⁴⁴

Орган Савеза земљорадника, *Село*, обраћао се земљорадницима који су „срж и снага државе“. Са страница овог листа поручивало се сељацима: „На вама је лежала прошлост, на вама почива садашњост, на вама је и будућност.“ Државотворност сељаштва се посебно истицала и наглашавала: сељаштво је створило Србију, потом и Југославију, и „храни хлебом“ све остале друштвене слојеве. У Савезу земљорадника се сматрало да сељаштво с правом очекује помоћ власти јер власт „дижући вас (сељаштво – прим. С. М.), диже државу“.⁴⁵

⁴⁰ Demetrović, *Agrarna reforma i demokratska stranka*, 25.

⁴¹ *Српско коло*, 2. октобар, 1919.

⁴² *Ibid.*, 27. фебруар, 1919.

⁴³ *Шта хоће Савез земљорадника* (Београд: 1919), 3–4.

⁴⁴ *Село*, 1. август, 1920.

⁴⁵ *Ibid.*, 1. децембар, 1919.

Драгић Муџић, представник Савеза земљорадника, је у Привременом народном представништву истицао да је и спољна политика била успешна „док су је спроводили оружани земљорадници – војска. Чим је она изашла из сељачких руку и дошла у руке грађанских влада, она је почела да се колеба и ниже неуспех за неуспехом“.⁴⁶ Варирајући познати слоган „Само слога Србина спасава“, у органу Савеза земљорадника појавио се слоган „Само слога сељака спасава“, имплицитно сугеришући идентичност ове две максиме.

Позивајући се на један чланак Станоја Станојевића о првој скупштини у Карађорђевој Србији, која је „све важне послове посвршавала за *свега десет дана*“, Село је у напису *Како је радио наш сељак кад је стварао државу* посебно истакло Станојевићево писање да се „и нехотице... намеће поређење те прве шумадиске **сељачке скупштине** и њенога рада, са садашњом првом скупштином представника свих Срба, Хрвата и Словенаца. Каква разлика! Они неписмени шумадијски сељаци не свајају се око кворума, не циганче око положаја. Они раде!...“ Овај напис *Село* прати упозорењем да ове чињенице „добро утуве они којима је Усуд досудио“ да граде нову државу. У сличном маниру питао се и Никола Стојановић: “Зар наши учени државници не би имали много научити од сељака Милоша Обреновића?”.⁴⁷

Државотворство сељаштва нарочито је истицано у контексту идеје народног јединства. Јован Цвијић је писао да су сељаци „сасвим близу једни другима, особито српски и хрватски сељаци, који у истини представљају један народ. ... Ја сам последњих месеца путовао по српским, хрватским и словеначким покрајинама и свуда сам код сељака утврдио таква осећања, најпрецизније у Шумадији, оној Шумадији која се *сва жртвовала за идеју народне слободе и јединства* (Подв. С. М.)“. Цвијић даље наводи да у Шумадији нигде није наишао на сумњичења у погледу будућности заједничке државе, као што их има „у интелигенцији код варошана, а природно најчешће у *Хрвата* (Подв. С. М.)“.⁴⁸ Тако је сељаштво промовисано у главни кохезиони фактор новонастале државе.

И Стјепан Радић је захтевао „да се свеукупна влада и управа мора до темеља промијенити према сељачкој потреби и према сељачком праву“.⁴⁹ Садржај идеологије био је више-мање исти, али је фокус био сужен на хрватског сељака. Браћа Радић су држали да у називу странке реч *сељачка* има значење „политичко, господарско и друштвено. У политичком смислу значи сељачка странка то, да сељачки staleж, као огромна већина хрватскога народа, има добити сву власт...“.⁵⁰ Овај захтев се изводи из чињенице да је хрватски народ сељачки и да, следствено, и хрватска држава треба да буде сељачка држава. Њен битан сегмент је патернистички однос према сељаку: заштитне царине, забрана увоза туђих пољопривредних производа, државна интервенција у побољшању расног састава стоке, потпоре становништву, награде добрим сточарима. „Но то је све још мало!“, закључивао је Радић.⁵¹

⁴⁶ *Стенографске белешке Привременог народног представништва*, 9. март, 1920;

Говор је прештампан у: *Село*, 14. март, 1920.

⁴⁷ Стојановић, *Сељачка демократија*, 23.

⁴⁸ *Просветни гласник*, јул, 1920.

⁴⁹ Stjepan Radić, *Politički spisi* (Zagreb: 1971), 337.

⁵⁰ Antun Radić и Stjepan Radić, *Što je i što hoće Hrvatska pučka seljačka stranka?* (Zagreb: 1908), 31.

⁵¹ *Ibid.*, 35.

Својој идеологији Радић је остао доследан, тако да се сличне поруке могу наћи и у програму странке из 1923. године. Сељаштво је „преогромна већина свега народа“ у Хрватској, па у складу са тим треба да буде заступљен и у средишту одлучивања о свим питањима државног живота, у Сабору. Та „сељачка држава је ограничена заједница слободних и уједињених домова“, а за „свестрани напредак сељачкога дома ствара се посебни закон о сељачком наслеђеном праву и господарској слободи у духу старога обичајнога задружнога права, а у складу са данашњим мишљењем и потребама сељачкога народа“. ⁵² Љубица Вуковић је закључивала да се сељачка политика „апсорбовала у тежњи да се уреди једна пољопривредна, сељачка држава“. ⁵³

Закључак

Козелековски „простор искуства“ и „хоризонт очекивања“ ⁵⁴ у садржају идеологије пезантизма остали су веома блиски и будућност је схватана као учвршћење традиције. Наиме, традиција пре свега српског села је проглашена за модерну тековину, модеран начин организације сељачког газдинства, који је требало распрострети широм југословенског простора. Идеолошка глорификација сељаштва свакако је представљала прагматичну политичку одлуку која је рачунала са доминантно сеоском структуром југословенског друштва, али је откривала и вредносни систем који је сељака препознао као идентитетску вредност. Зато је идеја „сељачке државе“, која је углавном била дефинисана кроз аргументацију којом је та идеја браћена, постављена као циљ политичке, економске и културне консолидације новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Та консолидација је изостала, и једно од објашњења њеног изостанка лежи управо у структурним карактеристикама пезантизма, који је требало да буде један од кључних фактора консолидације.

Прво, сам пезантизам је исказивао велику противречност: бројне идеолошке поруке (идеолошки садржаји) нису биле повезане у кохерентну целину, а све је карактерисала потпуна неспремност (конфузни и недоследни методи, попут аграрне реформе; некомпетентна страначка инфраструктура итд.) да се успешно делује у правцу реализовања идеологије. Друго, метаидеолошка парадигма у коју је требало да се уклопи и међуратни пезантизам – идеологија интегралног југословенства, била је неостварива, при чему разлоге за то нећемо овде разматрати. То је неминовно утицало и на неуспех пезантизма чији је циљ био југословенски сељак. Уместо тога постојало је српско, хрватско, словеначко, муслиманско итд. сељаштво. Та идеологија имала је утолико успеха, уколико је остајала у „племенским“ границама, као што је пре свега случај са ХСС. Треће, неке основне поставке самог пезантизма патиле су од неразрешивих противречности, каква је, на пример, однос према капитализму, демократији и институцијама модерне државе, које су у суштини инкопатибилне са пројектованом сељачком државом. Пезантизам је, у том смислу, био покушај „посебног пута“, на чијем се циљу налазио идеал општејугословенског сељачког друштва и државе организоване у складу са таквом социјалном структуром.

⁵² *Božićnica, Hrvatski republikanski seljački kalendar za prostu godinu 1923* (Zagreb: 1922), 51.

⁵³ Љубица Вуковић, *Хрватски сељачки покрет браће Радић* (Београд: 1940), 167.

⁵⁴ Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York: Columbia UP, 2004).

Сељаштво је остало запуштен и заостао део друштва, упркос свим хвалоспевима и обећањима срећније будућности. Међуратни пезантизам свакако није донео побољшања у том погледу, али је, са друге стране, утицао на начин и квалитет рецепције других политичких идеологија, демократије и, касније, фашизма: и једна, а нарочито друга идеологија модификоване су у складу са битним начелима пезантизма.

Коначно, пезантизам је идеолошки дисквалификовао урбане структуре и модерне грађанске вредности, покушавајући да на институције грађанског друштва накалеми вредности сељаштва. Тај идејни синкретизам се манифестовао као немогућност и одсуство институционализације, управо као негација суштине модерних грађанских институција, будући да су оне биле практично инсталиране у систем који вредности на којима су те институције почивале једноставно није познавао.

Литература:

Вуковић, Љубица. *Хрватски сељачки покрет браће Радић*. Београд: 1940.

Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York: Columbia UP, 2004).

Tomasevich, Jozo. *Peasants, Politics and the Economic Change in Yugoslavia*. Stanford: Stanford UP, 1955.

Warriner, Doreen. „Urban Thinkers and Peasant Policy in Yugoslavia, 1918–1959.“ *The Slavonic and East European Review* 38 (1959).

Извори:

Демократија, 7, 10, 26. јун, 9. новембар, 1919.

Просветни гласник, јул, 1920.

Самоуправа, 1. јул, 1919; 25. август, 1920.

Село, 24. јануар, 1. фебруар, 14. март, 11. април, 1. август, 11. септембар, 1920.

Српско коло, 27. фебруар, 24, 31. јул, 2. октобар, 1919.

Стенографске белешке Привременог народног представништва, 10 јул 1919; 9, 11. март, 1920.

Bilić, Aleksandar. „Osvrt na rešavanje agrarnog pitanja.“ *Nova Evropa* 3 (1920).

Božićnica, Hrvatski republikanski seljački kalendar za prostu godinu 1923. Zagreb: 1922.

Кораћ, Витомир. *Чија је земља у Југославији?*. Београд: 1920.

Лалошевић, Јован. *Аграрна реформа у Војводини*. Сомбор: 1920.

Nacrt programa Demokratske stranke. Novi Sad: 1920.

Остојић, Тихомир. „Сељачка демократија.“ *Нова Европа* 1 (1920).

Прибићевић, Адам. „Сељачки немири у Хрватској.“ *Српски књижевни гласник* 1 (1920).

Radić, Stjepan. *Politički spisi*. Zagreb: 1971.

Radić, Antun и Stjepan Radić. *Što je i što hoće Hrvatska pučka seljačka stranka?*. Zagreb: 1908.

Ritig, Ivan. *Blagostanje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*. Zagreb: 1919.

Станковић, Ђорђе. *Сто говора Николе Пашића*. 1. том. Београд: Рад, 2007.

Стојановић, Никола. *Селјачка демократија*. Сарајево: 1920.

Шећеров, Славко. *Из наше аграрне политике*. Београд: 1930.

Шта хоће Савез земљорадника. Београд: 1919.

Summary

Srdan Milošević

Value Consensus on Identity: Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes as a “Peasant State”

Key words: *Kingdom of SCS, peasantry, peasantism, peasant state, antiurbanism, ideology*

In the interwar Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia) peasantry constituted c. 80% of the whole population. That is why specific ideology of peasantism was elaborated as the dominant ideological discourse which argued for the organization of the new state on that peasant social basis – i. e. for the creation of the „peasant state“. The ideology itself promoted peasantry as the leading stratum of the society in the view of moral values, economic importance, political force etc. That is why the main task was to organize the state in accordance to the needs and interests of the peasantry. Which is more, the ideology attempted to work out the model of „our peasant“, one of the main elements of the „national oneness“ of Serbs, Croats and Slovenes. Almost all political parties as well as leading intellectuals of the time accepted and promoted this ideology, as the means for achieving far-reaching national unification. The ideology included promotion of the peasants' democratic right to take active and leading part in the political life of the state. The glorification of the peasantry was followed by strong antiurbanism and anticapitalism, in some extents. At the end of the day, interwar peasantism failed in the two most important tasks: it did not influence the substantial improvement of the peasant life and it did not contribute to the national unification of the “Yugoslaves”.